

OTPOR FRANCUSKOJ VLASTI U DALMACIJI I ILIRSKIM POKRAJINAMA POSLIJE 1806.

Ivan PEDERIN

Odjel za njem. jezik i knjiž. Sveučilišta u Zadru

UDK 949.75:944:943.6:354

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. X. 2002.

U ovom radu ispitani su austrijski izvori o sukobu Austrije i Francuske u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama. Izvori su pokazali da je francuska vlast uvela u zaposjednute krajeve mnogo suvremenih instituta, ali da je i Austrija isto tako dovela posuvremenjenje. Francuzi su imali sve do pred kraj vojnu premoć, ali ne i premoć u obavještajnim službama; njihove mjere bile su nepromišljene i politički pogrešne, osobito kad su Dalmaciju pripojili Kraljevini Italiji, a kasnije od dijelova hrvatskog nacionalnog teritorija pokušali skrpiti novu naciju. Francuzi su imali svojih privrženika, ali su sve više izazivali otpor naroda, osobito zbog općeg novačenja i velikih ratnih poreza. Time su izazvali otpor naroda, osobito seljaka; česti su bili oružani sukobi, pljačke i pokolji, što je 1813. dovelo do općenarodnog ustanka koji je Austrija pomagala oružjem. Austrija je, osobito preko svećenstva, znala pristupiti seljacima, a imala je i premoć u obavještajnim službama nad Francuzima. Među njezinim obavještajcima nalazimo mnoge vrlo sposobne i pronicljive političare.

Napoleon je postigao nagle i sjajne uspjehe, postigao je znatne vojne pobjede, stekao mnogo prijatelja i simpatizera u čitavoj Europi, ali je poslije 1810. broj njegovih neprijatelja počeo rasti; otpor protiv njegove vlasti jačao je posvuda, on je doživio vojne poraze u Rusiji, kod Leipziga i napokon kod Waterlooa.

Napoleon je vojne pobjede postigao tako što je preustrojio vojsku slijedeći Rousseauove prijedloge za poljski ustav, a to će reći da je uveo opću vojnu obvezu i stvorio masovnu vojsku. Ta vojska dobila je i mnogo bolje topništvo zahvaljujući napretku prirodnih znanosti. Staro topništvo bilo je neprecizno, a to će reći da bi jedno tane palo tu, a drugo tamo. Takvi topovi teško su mogli razoriti zidine utvrđenih gradova. Topovi kojima je Napoleon oboružao svoju vojsku, bili su precizni, a to će reći da je novo topništvo moglo s tanadi pokriti jednu točku na zidinama i vrlo brzo probiti i razoriti svaku onodobnu utvrdu. Utvrde su postale suvišne i počele su se rušiti. To je značilo da je sada čovjek išao na čovjeka, obično s bajunetom jer je vatreno djelovanje tadašnjih pušaka bilo slabo; puške nisu imale zatvarače, već su se nabijale odozgo. U tim bitkama pogibalo je vrlo mnogo ljudi, mnogo više nego u ratovima

apsolutističkih monarhija što su se obično vodili opsjedanjem tvrđava koje nije bilo moguće probiti onodobnim topovima. Te ratove vodile su male, dobro izvježbane, a prema tome i dobro plaćene vojske, koje su bile kraljeve, a ne narodne kao Napoleonove armije, koje su se borile prožete revolucionarnim zanosom. Bitke su bile pokretne pa su tako nastali i odgovarajući izrazi – *guerre de mouvement* u francuskom i *guerra manovrata* u talijanskom jeziku.

Uz ostalo, Napoleon je preustrojio i državnu upravu. Apsolutistička država upravljala je tako da je pod svoj nadzor i vlast stavila cehove, gilde i ostale korporacije, a među njima svakako i Crkvu. Međutim, te su korporacije imale svoje povlastice, tradicije i običaje. Kalfе su se morali oženiti majstorovom kćeri ako je ona ostala neudata. Zanimanje se nasljeđivalo od oca na sina. Prebivalište se nije moglo slobodno izabrati. Sve to, uz razgranate i brojne mjesne tradicije, ostavljalo je dojam neslobode i zagušljivosti. Napoleon je raspustio korporacije, donio je novi građanski zakonik s jednakošću sviju pred zakonom, a o upravi se brinulo dvanaest ministarstava sa svojim uredima u pokrajinama. Glavni teritorijalni organ vlasti bio je otac obitelji, kojem se vlast neposredno obraćala. Na taj način je vlast postala mnogo neposrednija i intenzivnija.

Sud o Napoleonu povoljan je, na Napoleona su se uvijek pozivali naprednjaci i liberali, ali su prema njemu i Revoluciji bili suzdržani engleski, ruski i austrijski znanstvenici i pjesnici.¹ Poznat je negativan odnos engleskog pjesnika Shelleyja prema Napoleonu. O povoljnom odnosu svjetske znanstvene i političke javnosti prema Napoleonu napisano je mnogo više nego što ovdje možemo prikazati, i to je dobro poznato.² Ovdje valja spomenuti kako je Metternich opisao Napoleona s kojim se često i dugo sretao na pregovorima. Napoleon je, prema Metternichu, prezirao ljudski rod, pa je imao čudesan dar da spozna slabe strane ljudi. Strasti su pak uvijek slabe strane ili iz njih slabe strane nastaju, pa je Napoleon volio ljude opsjednute snažnim strastima iz kojih se legu velike slabosti. Metternich je smatrao da je pobijedio Napoleona svojim mirom, da ga je njime naprosto natjerao u očaj jer je Napoleon bio naviknut da špekulira sa strastima drugih. Napoleon je dakle, prema Metternichu, bio mali čovjek s velikim karakterom, neznalica kakva već može biti potporučnik, ali je kod njega jedan čudesan instinkt nadomještao znanje.³ Bio je to portret čovjeka koji može podsjetiti na današnje diktatore.

¹ Također i hrvatski pisci XIX. st. Ivan PEDERIN, Književnost hrvatskog realizma i “Vijenac” o Bosni i Hercegovini poslije Šenoine smrti, *Kačić*, god. XXIX (1997.), str. 5–65.

² Vidi zbornik *Congresso sulle relazioni tra le due Sponde adriatiche*, Congresso internazionale su Napoleone e l’Adriatico sotto l’alto patronato del Presidente della Repubblica Italiana 16–18 ottobre 1998., Ancona – Recanati – Loreto – Jesi, Istituto internazionale per le relazioni adriatiche e l’Oriente mediterraneo, Ancona, 1999.

³ *Mémoires, documents et écrits divers laissés par le Prince de Metternich, chancelier de cour et d’état publiés par son fils le Prince Richard de Metternich*, classés et réunis par M. A. Klinkowstroem, Deuxième partie: L’Ere de paix (1816–1848), Tome quatrième, 1881., br. 598 i 599, 15. i 18. VIII. 1822., str. 554–555.

Hrvatska znanost XX. st. povoljno se odnosi prema Napoleonu.⁴ Španjolski pisac Pio Baroja napisao je roman o masoneriji pod naslovom *Aviraneta o la vida de un conspirador*, i tu se vidi da je u Španjolskoj planuo vrlo žestok otpor protiv Napoleonove vlasti pa se španjolska masonerija podijelila; neke lože bile su za Napoleona, a neke protiv njega. Slično je pisao i Lav N. Tolstoj u *Ratu i miru*. U Italiji je Napoleon našao pristalice među aristokratima, jansenističkim svećenicima i masonima, ali Revolucija nije uspjela prodrijeti na selo, u gradski puk, među hajduke koji su pružili ogorčen otpor francuskoj okupaciji. U ovom radu pozabavit ćemo se otporom protiv francuske vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama (1806.–1813.) koji se oslanjao na Austriju, a podatke o tom otporu daje fond *Polizeihofstelle* koji se čuva u bečkom *Verwaltungsarchivu*.⁵

Sveukupni i suvremeni prikaz Napoleonove vlasti u Dalmaciji još nedostaje, ali zato imamo specijalističke rasprave koje nam govore o suvremenim zakonima što ih je uvela njegova vlast, posebno u pitanju pomorskog plijena, kao i o socijalnim mjerama kojima je francuska vlast nastojala zaštititi siromašne slojeve pučanstva, ali i velikim štetama koje je Dalmacija doživjela zbog gusarskog rata.⁶ Providur Vincenzo Dandolo

⁴ Grga NOVAK, Le régime français a Split 1906–1913., *Annales de l'Institut Français de Zagreb*, III (1939.), str. 189–220; Isti, *Povijest Splita*, knj. treća (od 1797. god. do 1882. god.), Split, MH, 1965., str. 9 ff. i mnogi drugi pisci.

⁵ Ovdje zahvaljujem austrijskom Ministarstvu znanosti i prometa koje mi je odobrilo sredstva za istraživanje u Beču, pa PP. Robertu Miribungu, SJ, i Jerku Matošu, koji su me gostoljubivo primili u Canisiushausu kad sam 2001. u tri navrata boravio u Beču radi znanstvenog istraživanja. Moram, međutim, spomenuti i veliku neljubaznost bečkih arhivista, osobito ravnatelja tog arhiva Hlavina i arhivista dr. Romana Hansa Grögera, koji su mi jako nerado davali građu na uvid. Ovaj fond nije naveden u općem inventaru tog arhiva i mene je na nj upozorio jedan manipulant. Kad sam tražio neke spise iz tog fonda, Gröger mi je kazao da ih mogu dobiti tek za 14 dana, znajući da ja ne mogu toliko čekati. Naručio sam fotokopije na temelju inventara i dobio odgovor da će fotokopiranje koštati 162 000 šilinga i da će trajati 2 godine (!). Onda sam tražio spise i dobio odgovor da su ih jučer negdje stavili i da ih ne mogu više naći. Bilo je jasno da arhiv nastoji da mi te spise ne daje. Zbog toga sam morao još dvaput doći u Beč. Spise sam ipak teško dobivao preko manipulanata. Dana 5. studenog 2001. direktor Hlavin mi je saopćio da mi te spise neće više dati na uvid, a da ih neće dati ni drugima. Otišao sam dobivši ipak što sam tražio. Čak devet dana poslije odlaska dobio sam pismo sljedećeg sadržaja: "*ADir Hlavin Dir Generaldirektion des Oesterreichischen Staatsarchivs teilt zur gefälligen Kenntnisnahme mit, dass Ihnen – infolge mangelnder Sorgfaltpflicht hinsichtlich den Ihnen am 5. November 2001. im Zentralarchiv A-1020 Wien, Nottendorfer Gasse 2. übergebenen Archivalien – mit sofortiger Wirksamkeit Hausverbot in allen Abteilungen des Oesterreichischen Staatsarchivs erteilt wird.*

14. November 2001. Der Generaldirektor des Oesterreichischen Staatsarchivs: Mikoletzky, Für die Richtigkeit der Ausfertigung", potpis nečitljiv. Ovakav postupak nečuven je u arhivskoj praksi. U zadarskoj pismohrani je od 1945. naovamo zabranjen pristup samo jednoj stranci, i to samo na pet godina, jer je odnijela sa sobom neku arhivaliju, koju je onda milicija vratila u arhiv. Fond *Polizeihofstelle* inače je oštećen od vatre i vrlo teško čitljiv. Čini se da je taj fond čitalo malo znanstvenika prije mene. Zanimljivo je da u austrijskoj *Nationalbibliothek* postoji mnogo knjiga o Metternichu, ali se ni jedna ne daje na čitanje.

⁶ Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Francuski postupak u vršenju prava pomorskog plijena u Dalmaciji (1806–1913), *Adriatica maritima Zavoda JAZU u Zadru*, sv. 3 (1979.), str. 151–168; Isti, *Zadarski propis iz*

znao je u Dalmaciji samo za talijanski jezik, dok je Marmont shvatio da je Dalmacija dvojezična i dao je svoje mjesto hrvatskom.⁷ Istra je provela demokratske reforme prije dolaska francuske vojske, odmah poslije pada Mletaka 1797., a to će reći da su u Istri ukinute bratovštine, svećenstvo je preuzelo škole, a mnogi su svećenici bili frankofili; biskupi nisu proganjani, ali je feudalizam napadan pa je ukinuta tlaka, a ustanovljen je i hipotekarni registar. Kad su ustrojene Ilirske pokrajine, Napoleon je zabranio tranzitnu trgovinu Austrije preko tršćanske luke, udario teške poreze zbog rata, a Marmont je udario opći zemljišni porez; njegov nasljednik Bertrand (1812.) s generalnim intendantom Chabrolom ukinuo je municipalizam i uveo nov način imenovanja gradonačelnika (*maire*). Bio je to prvi čin nove činovničke države.⁸ Kad su 1810. osnovane Ilirske pokrajine, francuska vlast uvela je jednakost sviju pred zakonom, obvezatni građanski brak, ali i teške poreze, novačenja, no Marmont i njegov nasljednik Bertrand nisu ukinuli feudalizam. Prvobitna Marmontova namjera bila je da ustroji novu naciju u Ilirskim pokrajinama, ali je ubrzo opazio da taj teritorij nije jezično jedinstven. Valentin Vodnik smatrao je da su slovenski kajkavski i čakavski dva dijalekta istog jezika; čakavski je od svih hrvatskih dijalekata zaista najbliži slovenskom, ali ipak ne spada u slovenski jezični sustav. Marmont je ipak vjerovao u postojanje jednog ilirskog jezika s brojnim i jako različitim dijalektima. Vjerovao je da će potrti te dijalekte i stvoriti jedinstveni jezik, valjda onako kako se to kasnije dogodilo u Francuskoj, gdje su potiskivani dijalekti i uopće mjesne tradicije i kultura pokrajina.⁹

Uza sve simpatije ovih pisaca prema francuskoj vlasti, ipak ne slijedi da bi ta vlast bila uspješna, a vidi se da je uvela vrlo teške poreze i novačenja u vojsku. U nastavku ćemo prikazati odnos građana Dalmacije i Ilirskih pokrajina prema novoj vlasti, a onda i odnos Austrije koja je 1813. prodrla s vojskom u te Pokrajine i brzo slomila otpor koji su njezinim generalima Franji Tomašiću, Todoru Milutinoviću i Albertu Lavalu Nugentu Westmeathu pružili Francuzi.

1806. god. o prodaji ribe siromašnim građanima, *Radovi Zavoda Centra JAZU u Zadru*, sv. 22-23 (1976.), str. 63–76; Isti, Brodarstvo Dalmacije u doba francuske vladavine (1806–1813), str. 63–104; Isti, Gusari u Dalmaciji za vrijeme ruske blokade Francuza god. 1806 i 1897., *Pomorski zbornik*, sv. 2 (1964.); Isti, *Posljednji gusari na Jadranskom moru*, Zagreb, 1983.

⁷ Ljerka ŠIMUNKOVIĆ, Plurilinguismo in Dalmazia durante il dominio francese, *Congresso sulle relazioni tra le due Sponde adriatiche*, Congresso internazionale su Napoleone e l'Adriatico sotto l'alto patronato del Presidente della Repubblica Italiana 16–18 ottobre 1998., Ancona – Recanati – Loreto – Jesi, Istituto internazionale per le relazioni adriatiche e l'Oriente mediterraneo, Ancona, 1999., str. 156–167.

⁸ Almerigo APOLLONIO, L'Istria Napoleonica: dal Regno d'Italia alle Provincie illiriche, *ibid.*, str. 38–58; Isti, *L'Istria Veneta dal 1797 al 1813*, Gorizia, 1998.

⁹ Janez ŠUMRADA, La politica francese nelle provincie illiriche, *ibid.*, str. 168–183.

Francuska uprava u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama

Austrija, točnije Rimsko Carstvo, odnosno C. k. Države, kako se Carevina u to doba službeno zvala, doživljavala je vojne poraze protiv Napoleona i neprestano uzmicala. Onda je ona ustrojila jedno novo tijelo koje se uspješno oduprlo Napoleonu. Bila je to *Polizeihofstelle* kojoj je na čelu bio barun Hager von Allen-Staig, a zapravo car Franjo II., a potom Franjo I., koji je svaki spis vrlo pažljivo pročitao, napisao što valja raditi i potpisao. Ti postupci donijeli su Franji I. glas da je sitničav birokrat, a djelatnost tog ureda Austriji glas da je stožer reakcije, kontrarevolucije te da je policijska država.¹⁰ U nastavku ćemo prikazati kako je *Polizeihofstelle* vidjela prilike u Dalmaciji odnosno Ilirskim pokrajinama. Već 1807. Francuska je tražila od Austrije da otkáže gostoprimstvo engleskom konzulu u Trstu i da povuče svog poklisara iz Londona. Austrija je, dakle, trebala otprilike postati saveznicom Francuske, ali nije bilo jasno protiv koga. Istodobno su Francuzi u Istri nametnuli porez glavarine na sve muškarce starije od 14 godina i surovo ga utjerivali. Osnovali su i masonsku ložu s više od 30 članova, osnovali građanski i kazneni sud.¹¹ Kad su 1810. osnovane Ilirske pokrajine, Marmont je odmah počeo novačiti mladiće u vojsku i slati ih u Španjolsku. Samo jedna pukovnija ostala je u Lici pod zapovjedništvom generala Delsona. *Polizeihofstelle* je doznala od zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca, koji je često pisao izvješća, da su bosanski Turci neugodno iznenađeni austrijskim vojnim porazom i mirom u Schönbrunnu.¹² Turci u Austriji, bar u ono doba, nisu vidjeli ni saveznika ni prijatelja, ali ih je francusko susjedstvo očigledno uznemirilo. U prosvjetiteljstvu se pojavila povoljna slika islama, poglavito kod Goethea (*West-östlicher Diwan*) i Lessinga. Napoleon je bio svjestan duhovne snage islama i njegova utjecaja na mase pa se u Egiptu vladao kao prijatelj islama, gotovo kao musliman, objavljuvao je proglase na arapskom, držao se kao sultanov prijatelj koji je došao u Egipat da kazni mameluke te se odijevao u arapsku odjeću. Međutim, Arapima se nije svidjelo što su Francuzi pili vino, a nije im se svidio ni njihov odnos prema ženama pa su proglasili džihad protiv Napoleona.¹³ Stječe se dojam da je ovo odjeknulo i u Bosni.

Franjevac Andrija Dorotić pisao je barunu Hageru da su novačenja počela već u svibnju 1810. i izazvala veliko nezadovoljstvo naroda koji je bio spreman na ustanak

¹⁰ Austriju su dugo i često na ovaj način optuživali, i to osobito Nijemci u doba oko I. svjetskog rata kao Kurt FLOORICKE, *Dalmatien und Montenegro, Blicke ins "Kulissenland"*, Berlin, 1911., pa Hermann WENDEL, *Die Habsburger und die Südslavenfrage*, Belgrad – Leipzig, 1924. Austrijanci ne vole kad im se to kaže, i to je mogao biti razlog zašto mi u *Verwaltungsarchivu* nisu htjeli davati spise *Polizeihofstelle*.

¹¹ Oesterreichisches Staatsarchiv, Verwaltungsarchiv, Dalmatien, II (1807.), 1278., 7r, 62r.

¹² Ibid., Dalmatien, VI., 868.

¹³ Francesco ZANNINI, Napoleone in Egitto: Le relazioni dei popoli islamici, *Congresso sulle relazioni tra le due Sponde adriatiche*, Congresso internazionale su Napoleone e l'Adriatico sotto l'alto patronato del Presidente della Repubblica Italiana 16–18 ottobre 1998., Ancona – Recanati – Loreto – Jesi, Istituto internazionale per le relazioni adriatiche e l'Oriente mediterraneo, Ancona, 1999., str. 26–37.

jer je Marmont slao Dalmatince u Španjolsku. Počela su dezertiranja, ljudi su govorili da više vole Turke nego li Francuze, ali, pisao je Dorotić, Francuzi su imali stručnjake koji su proučavali načine kako zavarati puk. I u Trstu su Francuzi novačili sve muškarce starije od 18 godina. Valjalo je zanovačiti dva bataljuna, jedan od seljaka, drugi od građana, potom po jednu bojnu grenadira, jednu lovaca, 4 strijelaca, 1 topnika. I Istra je zavojačena, a u Rijeci je valjalo zavojačiti 4 bojne. Župnici, kapelani i dekani morali su pristupiti magistratu, ali se nitko nije odazvao pozivu. Dorotić je bio za sjedinjenje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom, bio je obrazovan, protivnik skolastike i prijatelj prosvjetiteljske filozofije, koju je dobro poznao, a bio je i za demokratske odnose u samoj Crkvi.¹⁴ Međutim, i Austrija je imala saveznike, i to baš u osobi Andrije Dorotića koji je dobro poznao svoj narod, bio hrvatski rodoljub i obrazovani prosvjetitelj.

Marmont je sklopio sporazum s bosanskim vezirom i zajamčio mu poštivanje granica. Bio je to sporazum koji nije trebao dugo trajati jer su iz Soluna dolazile vijesti da se očekuje lom između Francuza i Turaka jer je na Porti jaka proengleska stranka nakon što je admiral Nelson potopio Napoleonovo brodovlje kod Abukira. To se odmah odrazilo i u Bosni pa je Marmontova vojska osvojila Izačić, Klokot, Sokolac, Golubić, Studić i Mutnić. Iz Bihaća je došao zapovjednik Rustambeg s vojskom, ali je doživio poraz. Više od 500 njegovih vojnika poginulo je, a on sam morao se povući u Bihać teško ranjen. Vojska se razila, a u Bihaću je vladao strah i zabuna. Istodobno je u Rijeku stigao neki Antonio Fraccanò. Bio je katolik, ali velik neprijatelj Austrije. Spremao se otići u Beč kao francuski agent.¹⁵ Prema dojavi nepoznatog dojavnika iz Senja, 19. ožujka 1809. Marmont je došao u Split na poklade, gdje je kanio ostati do polovice korizme, a onda je namjeravao otići u Dubrovnik. Pred odlazak iz Zadra dao je odredbe kako organizirati obranu te je odredio opće novačenje. Zanovačena vojska trebala je otići u Italiju. Tada je jedan hrvatski dočasnik pokušao otploviti na jednom briggu u Italiju, ali su ga Englezi presreli i potopili kraj Mljeta. Vojnici su se spasili, otišli na Rab, pa u Jablanac da ne budu na francuskom teritoriju. Međutim, u mletačkom arsenalu gradili su se ratni brodovi, a francuski su časnici mislili kako pridobiti za sebe austrijske časnike.

Marmont je došao u Dubrovnik i postao po Napoleonovu rješenju vojvoda od Dubrovnika (*duc de Ragusa*). U Dubrovniku je na savjet masona Ivana Luke ili Gianluce Garagnina podupirao hrvatski filološki rad Francesca Marije Appendinija,¹⁶ a

¹⁴ Stjepan ANTOLJAK, Roman života fra Andrije Dorotića. Prvi pokušaj sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Uoči stogodišnjice smrti velikog pobornika dviju glavnih hrvatskih zemalja, *Jutarnji list*, 26 (1937.), br. 9041., str. 11–12; Grga NOVAK, *Povijest Splita*, knj. treća (Od 1797. god. do 1882. god.), Split, 1965., str. 9 ff; Vicko KAPITANOVIĆ, *Fra Andrea Dorotić (1761–1837), Il suo tempo, la sua attività e il suo pensiero*, Romae, 1978.

¹⁵ Polizeihofstelle, Dalmatien, VI., 868.

¹⁶ Ljerka ŠIMUNKOVIĆ, op. cit., str. 164.

Garagnin je tada osnovao i masonsku ložu u Dubrovniku.¹⁷ Appendini je bio po rođenju Talijan, ali je u svojim životopisnim djelima i filološkom radu bio posve Hrvat i katolik. Njegovi životopisi imali su karakter *summe* nacionalnih snaga koja se izražavala u umovima nacije.¹⁸

Iste 1809. godine pisao je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac kao namjesnik banske časti u Beč o letcima koji se šire. On je dao te letke prevesti na hrvatski da na taj način pride i seljaštvu, što Marmont nije umio.¹⁹ Vrhovac je pisao o obrani Hrvatske i općenarodnom ustanku, što je on kao namjesnik banske časti mogao, a zadnji koji je pozvao Hrvate na općenarodni ustanak, bio je ban barun Josip Jelačić 1848. U Dalmaciji su Francuzi opljačkali zlato i srebro u crkvama, natovarili sve u 30 trabakula koji su trebali otploviti u Jakin. Vrhovac je smatrao da bi Dalmatincima valjalo poslati proglas o sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i Mađarskom pod krunom sv. Stjepana pa bi onda Dalmatinci ustali protiv Francuza. Car je pažljivo pročitao Vrhovčevu izvješće, odobrio je njegov nacionalizam i odredio da se letci o dopisivanju s francuskim Dvorom šire i u Dalmaciji prema Vrhovčevu prijedlogu. Vrhovac je bio mason, a njegovo izvješće pokazuje da je bolje od Marmonta umio sagledati naciju kao jedinstvo obrazovanih i seljaka. Masonerija, dakle, nije bila jedinstvena nacionalna snaga; u Napoleonovim ratovima masoni su se našli s jedne i s druge strane, zavisno od toga kojoj su loži pripadali, a lože su bile ustrojene slijedeći nacionalno načelo.²⁰ Marmont i Vrhovac naprosto su se natjecali tko će biti suvremeniji i tko će bolje otkriti i pobuditi nacije, u ovom slučaju hrvatsku naciju.

Dorotić je u svibnju 1810. javio da je u Zagreb stigao Antonio Faccanò na putu za Beč. On je neprijatelj Austrije, povezan s karlovačkom policijom; njegovi agenti u Zagrebu su Andrija Adamić i dva brata Pilepića. Ranije je imao bliskih odnosa s Englezima i s Austrijom pa su ga Francuzi htjeli uništiti, ali je onda ušao u tajnu službu Francuza. On ima francusku putovnicu, ali se i dalje dopisuje s Englezima i ima povoljan odnos prema Austriji. U Zagreb je došao Bratić da prodaje krzna, a zapravo da uspostavlja veze s ljudima naklonjenim Francuzima.²¹

Dorotić je napisao izvješće koje je došlo caru na ruke, a u kojem je pisao o

¹⁷ Ivan PEDERIN, Slobodno zidarstvo u Dalmaciji do 1839. godine, *Encyclopaedia Moderna*, 13, br. 4 (40), 1992.

¹⁸ Ivan PEDERIN, Dubrovačka životopisna književnost i njezini izdanci, *Croatica Christiana Periodica*, god. XII. (1988.), br. 22, str. 108 ff.

¹⁹ Janez ŠUMRADA, op. cit., str. 176.

²⁰ To se vidi iz knjige škotskog pastora Jamesa ANDERSONA, *Neues Constitutionen (Buch Der Alten und Ehrwürdigen Bruderschaft Frey-Maurer, Worin Die Geschichte, Pflichten, Regeln /z. derselben/ Auf Befehl der Grossen Loge, Aus Ihren alten Urkunden, glaubwürdigen Traditionen und Loge-Büchern, Zum Gebrauch der Logen verfasst worden von Jacob Anderson)*, D. D. Aus dem Englischen übersetzt. Frankfurt am Mayn, Zu finden in der Andreäischen Buchhandlung, 1741. Ova knjiga prijevod je engleskog izvornika.

²¹ Polizeihofstelle, Dalmatien, VIII. Insurgentenchefs, 868.

novačenju. U Istri je zanovačeno 6000 mladića, u Dalmaciji 8000. Oni su trebali otploviti u Jakin jer je vlast znala da će oni pobjeći ako budu išli kopnom u Italiju. Dakako, ako bi Englezi presreli te brodove, oni bi ih potopili. Napoleon odnosno njegova vlast nije se brinula o tolikim životima ljudi koji su kao roblje morali u vojsku. Dorotić je imao i vijesti iz Francuske, od jednog francuskog časnika s kojim je razgovarao; bio je to prekaljeni vojnik *grognard*. Časnik mu je pričao da se i u Francuskoj širi nezadovoljstvo zbog rata, Napoleona je opisivao kao *đavla*. Časnik je smatrao da mira ne će biti dokle god je Napoleon na vlasti; Englezi se nikad ne će dogoditi s njim. Aleksandar Stratiko, brat Ivana Krstitelja, predstavnik je Dalmatinaca u Milanu pa je nekome rekao da će Dalmacija pasti pod rusku okupaciju ako Rusi sklope savez s Francuzima, inače Napoleon neće dati Dalmaciju. U Dubrovniku su bacali u tamnicu ljude koji su negdje nešto kazali u korist španjolskog ustanka. Francuski agenti tiskaju u Austriji tiskanice na štetu carevu. Dorotić je savjetovao da se vijesti, pa i lažne, tiskaju u uglednim listovima. Francuski emisari šire tendenciozne tiskanice da udalje ljude od domaćih zakona; drže se tendenciozni govori. Onda 8. siječnja 1809. čitamo o dezertiranju zanovačenih mladića i represalijama nad njihovim obiteljima. U Zadru su se plijenili svi brodovi radi prijevoza vojske. Očekivalo se jako pogoršanje odnosa između Austrije i Francuske, što se pokazalo ispravnim jer je došlo do rata i mira u Schönbrunn.²² Ova izvješća kažu da je Austrija imala nemali broj pristalica i među talijanskim pučanstvom, što znači da je Marino Micich vjerojatno pretjerao kad je riječke Talijane prikazao kao pristalice Francuza, a Hrvate kao njihove protivnike i pristalice Austrije, odnosno reakcije.²³

Čim su osnovane Ilirske pokrajine, Francuzi su počeli napadati brodove koji su vozili žito iz Banata i prisiljavati ih da pristaju na njihovoj obali Save; slično se događalo i brodovima što su iz Zagreba plovili prema Banatu. Onda je Marmont došao u Sisak s nekim tršćanskim trgovcima koji su potpisali ugovore o nabavi žita. Bila je to državno usmjeravana trgovina.²⁴

Krajem 1810. javljao je Andrija Dorotić o francuskoj poreznoj politici koja je išla za tim da obnovi proizvodnju. Nekadašnji pukovnik kvarnerskih otoka Duje Grisogono postao je delegat za Zadar, ranije je bio podčinjeni nekoć mletačkog pukovnika Francesca Danesea iz Zadra. Upravitelj Dubrovnika bio je Ivan Luka Garagnin koji je uskoro trebao otići u Nizozemsku. Upravitelj Zadra trebao je biti Stratiko (ne kaže mu ime). Pravoslavni episkop Venedikt Kraljević dobio je od Francuza crkvu sv. Spasa usred grada Šibenika, što je ostavilo neugodan dojam na puk.

²² Polizeihofstelle, kao gore, 2986, 4530b, 1244b. Spis je jako oštećen, potpis je nečitljiv. Izgleda da je spis upućen grofu Goëssu u Trst. Tu su dojave Francesca Danesea, Carpaccija, Salvadorija i Dorotića.

²³ Marino MICICH, Fiume al tempo della prima guerra napoleonica, *Congresso sulle relazioni tra le due Sponde adriatiche*, Congresso internazionale su Napoleone e l'Adriatico sotto l'alto patronato del Presidente della Repubblica Italiana 16–18 ottobre 1998., Ancona – Recanati – Loreto – Jesi, Istituto internazionale per le relazioni adriatiche e l'Oriente mediterraneo, Ancona, 1999., str. 59–67.

²⁴ Polizeihofstelle, Dalmatien, V. 1810., 754.

Kraljević je pobjegao iz Bosne u Dalmaciju pa je Marmontu davao obavještenja o zbivanjima u Bosni i Srbiji, a katolicima i pravoslavcima obećavao je oslobođenje od turske vlasti. Kraljevića je uhitio austrijski general bojnik Petar Knežević i poslao ga u Zagreb. Kasnije je prionuo na uniju prema savjetima dalmatinskog guvernera grofa Wenzela Vettera von Lilienberga. Bosanski biskup D. Miletić objasnio je župnicima francusku politiku i zaustavio francuski utjecaj u Bosni.

Zanimljivo je da je Dorotić pisao kako su Francuzi u svakoj vojnoj jedinici imali nekoga tko se razumio u politiku i davao vojsci savjete. Francuska vojska bila je dakle, pored ostaloga, i politička vojska koja je imala svoje političke komesare. Dorotić zatim javlja kako se Francuzi spremaju tražiti od obitelji da im predaju svekoliko zlato i srebro koje su imali i da su novačili Dalmatince za svoju ratnu mornaricu u Toulonu. Međutim, prema riječima francuskog generala Delsona, položaj Francuza bio je težak u Španjolskoj. Na drugoj strani širile su se vijesti kako je bečki Dvor sklopio sporazum s Napoleonom da pusti njegovu vojsku kroz Mađarsku, gdje će se promijeniti ustav te kraljevine. Dalmatinci su bili jako nezadovoljni visokim porezima i spremali su se na ustanak.

Agostino Danni napisao je dana 11. listopada 1813. izvješće barunu Hagernu o prilikama u Rijeci. Tu je pisao o braći Ivanu i Iliji Bratiću iz Dubrovnika koji su služili Marmonta u riječkoj policiji kad je car Ilirske pokrajine odstupio Francuzima; Ivan je bio generalni povjerenik i vrlo krut pa je progonio osobe privržene Austriji, npr. Ottaviana Bemba, viteza Bernadotto, ranijeg creskog providura. Ante Mušić bio je privržen francuskoj vlasti pa je postao generalni povjerenik policije za Karlovac, dok mu je brat Josip radio kao činovnik u vladinom uredu u Ljubljani. Antin sin bio je tajnik policije na Rijeci. Braća Alphonse i Auguste Ladeveze su francuski izbjeglice. Prvi je služio kraljicu dviju Sicilija Mariju Karolinu od Austrije i ona mu je povjerila važne poslove u Erfurtu. On i brat izdali su kraljicu, došli u Rijeku i služili Francuze pa je Marmont imenovao Alphonsea inspektorom šuma u Iliriji. Barun Baselli, rođen u Ljubljani, bio je riječki subdelegat te je služio Francuze kao općinski savjetnik. Marijević je bio trgovac u Rijeci i u Trstu, potom direktor visoke policije u Rijeci, a to je bila politička policija. Bio je kruti despot, a Morpurgo mu je bio tajnik koji je iskorištavao narod. Gradonačelnik je bio Paolo Scarpa, rođen u Palestini. Ranije je bio trgovac žitom i gulio je narod. Tajnik mu je bio Ratti, povezan sa žandarima. Giovanni de Vierendels, Riječanin, bio je tajnik u karlovačkom poglavarstvu, a udario je namete narodu radi uzdržavanja nacionalne garde i loše govorio o Austriji. Francesco Saverio Tranquillo bio je Napoleonov državni odvjetnik, Andrea de Marochino prvostupanjski sudac pod Francuzima, Giuseppe de Rossi mirovni sudac, Angiolo Licurdi francuski dojavnik, kasnije trgovački sudac. Licurdi je ranije bio satnik u Beču pa ga je car odlikovao briljantnim prstenom, a kasnije se priklonio Francuzima. Riječanin Giovanni Sicherle bio je namještenik trgovinske komore i fanatični frankofil, spreman uvrijediti svakog tko je bio imalo naklonjen Austriji. Giovanni Nepomucio de Callabrini s Krka za prošle je vlasti bio aktuarij trgovačkog suda i odvjetnik, danas je sudac prizivnog

suda u Ljubljani. Heinrich Tritt je Nijemac, krijumčar i dojavnik je žandara te velik frankofil; Andrija Ljudevit Adamić čini sve da uništi milosrdne zaklade da bi prisvojio njihovu imovinu i pobuđuje narod na raskoš. Neki Mastvić poslao je barunu Hageru popis riječkih masona; to su bili Nizozemac Peter Hirendels, direktor rafinerije šećera, koji se mnogo trudio da ga prime u masoneriju kako bi uspio u poslovima. Kad se Napoleon oženio otišao je kao deputat u Pariz da mu se pokloni i platio čak 20 000 franaka da bi dobio odličje Željeznog križa. S tim odlikovanjem otišao je kasnije na ples u čast austrijskog nadvojvode. Masone je pratio dojavnik Philipp Hofschmidt u Rijeci pa je general Đurković javio Hageru. Masonima se zamjeralo da su neprijatelji Monarhije i vjere. Onda je Danni javljao Hageru o teškim francuskim porezima, ljudima koji su ih nametali narodu i zbog toga bili favorizirani od Francuza. Tu se isticao Antonio de Veneda koji je bio upravitelj milosrdne ustanove *Monte di Pietà* za prve austrijske uprave, a kasnije je pod Francuzima bio poreznik, ali više pljačkaš nego poreznik. Zbog toga je krajem 1813. došlo do općenarodnog ustanka i manifestacija austrijskom generalu Nugentu. Paolo Scarpa postao je gradonačelnik. On je loše primio austrijsku vojsku pa je uhićen. U Ljubljani su masoni bili Francesco Alborghetti, magistratski savjetnik iz Trsta i prizivni savjetnik, Giosepe Alborghetti, trgovac, Matija Babnić, glazbenik, Antonio Callan, odvjetnički prizivni savjetnik, Francesco Collegnati, odvjetnik, Francesco Dolla, činovnik, Francesco Galli, trgovac i općinski savjetnik, Nicolò Gasperotti, sudac trgovačkog suda, Josip Globočnik, pravnik bez zaposlenja, Anton Heberle, glazbenik koji pod Francuzima nije radio, Anton Jenniker, gradski liječnik i praliječnik, Wilhelm Heinrich Korn, knjižar i općinski savjetnik, Ignaz Koller, knjigovodstveni činovnik i učitelj, Bernard Klobuš, nezaposleni pravnik i poglavarstveni tajnik, Anton Köstel, student i općinski policijski povjerenik, Laurin mlađi, student i tajnik školske uprave, Laurin stariji, činovnik i prvostupanjski sudac, Leopold Lichtenberg, frizer i član povjerenstva za likvidacije, Franz Luschin, student, činovnik unutarnje školske uprave i gubernijalni dnevničar, Franz Repešič, odvjetnik i bilježnik, Josip Repešić, bankovni inspektor i carinski nadinspektor, Franz Rosmann, komorni justicijer i prizivni savjetnik, Ignaz Rosmann, odvjetnik i poglavarstveni adjunkt, Anton Rudolf, trgovac, Anton Ricci, pomoćni biskup, Johann Wonderscheg, odvjetnik, Karl Zur, činovnik, Johann Zweyer, student.²⁵

Austrijski obavještajci u Dalmaciji

Čim su Francuzi okupirali Dalmaciju, počeli su u krajeve pod austrijskom upravom stizati izbjeglice, kao austrijski upravitelj Brača Andrija Kovačić, velik rusofil.²⁶ O prilikama u Dalmaciji javljao je Zadranin, mletački pukovnik Francesco Danese koji je pratio i zbivanja u Bosni, pa je javio da su Francuzi poslali u Bosnu kao

²⁵ Polizeihofstelle, Dalmatien, VIII. Insurgentenchefs, 1813., 3192.

²⁶ Polizeihofstelle, Dalmatien, II. 1807., 1278., 65 r.

svog emisara liječnika Migliaresija. Francuski vicekonzul u Rijeci Mušić sumnjiv je kao francuski agent, pa ga je riječki guverner stavio pod prismotru. Francuzi su imali svojih privrženika i u Srbiji.²⁷ O masonskim ložama u Zadru, Šibeniku, Trogiru i Splitu pisao je grofu Goëssu u Trst Andrija Dorotić, a ovaj je pisao caru.

Dorotić je javljao u veljači 1809. da se u Parizu već skuplja vojska od 300 000 momaka koja će svrgnuti cara Franju. U Dalmaciji se u svim crkvama morala po zapovijedi Vincenza Dandola slaviti obljetnica ulaska francuske vojske u Madrid. Masoni su u Zadru, Šibeniku, Trogiru i Splitu govorili kako valja obnoviti svijet, promijeniti ustave kraljevina, uvesti nove zakone i dinastije. Masoni fasciniraju svojom ireligioznošću. Špijunaža i masoni imaju iste metode. Napoleon se smatra nepobjedivim, nepogrešivim i on će sve to provesti u djelo, obećava se stalni papirni novac, novine silno djeluju u javnosti. On zna uliti ljudima strah u kosti tako da mu se nitko ne opire, a bogatima rastu zazubice za njegovim novcem. Dorotić je usporedio masone s fanatičnim hereticima priscilijancima koji su u svoje doba zarazili svijet svojim lažnim naukom. Slično postupaju danas Francuzi koji iznenađuju narode, osvajaju javno mnijenje i duše svojih podanika i tuđih podanika tako da osvoje neku kraljevinu prije nego na nju krenu s vojskom. Novine se sve više šire po Austriji, Rusiji i Turskoj. Svi koji znaju čitati novine, dive se Francuzima; njihove izdaje i prevare njima su krepost, veličina i hrabrost. Napoleon publicira svoje ideje, tiska ih i nitko se ne usuđuje zabraniti to tiskanje, a još manje kritizirati te spise. Ne koristi nastojanje da se živi u miru s Francuskom. Mnogi su to pokušali, pa su ipak svrgnuti.²⁸

Neki Minešević javljao je Hagernu iz Crnog kraj Zadra krajem 1809. godine o pukovniku Daneseu, koji je otišao onkraj Cetine i pokušavao dići ustanak u korist Austrije. Njegov bliski suradnik bojnik Dabović nalazio se na engleskom ratnom brodu. Danese je ipak u početku bio francuski časnik u Dalmaciji. Kasnije je postao vrlo utjecajni austrijski agent.²⁹ Kad su osnovane Ilirske pokrajine, ljudi koji su imali imanja na njihovom području, a živjeli u Zagrebu, morali su plaćati poreze dobrim austrijskim novcem, a istodobno su Francuzi zabranili svaki izvoz u Austriju. U Ilirskim pokrajinama Francuzi su uveli papirnati novac i odmah su počele špekulacije sa zamjenom novca. Sad su trgovci iz Ilirskih pokrajina pokupovali svekoliko žito što se nalazilo u Zagrebu i prodavali ga s velikim profitom u Trstu.³⁰ Danese je 1811. odlazio u tajne misije u Dalmaciju za račun Austrije. U toj tajnoj misiji nalazili su se pukovnik Mascarelli, bojnik Daborić, kapetan Kalinić, Andrija Dorotić. Misija je bila za račun nadvojvode Johanna, a neposredni zapovjednik misije bio je domaršal Stojčević. Danese se pokazao vrlo spretnim, on je izvrsno poznavao Dalmaciju, bio je odan Austriji i bio čovjek povjerenja domaršala Stojčevića. Na njegov savjet poslani su

²⁷ Polizeihofstelle, Dalmatien, III. 1808., 1402/b.

²⁸ Polizeihofstelle, 1809., 2986b.

²⁹ Polizeihofstelle, Dalmatien, VI., 868.

³⁰ Polizeihofstelle, Dalmatien, V. 1810., 754.

Dabović, Kalinić i Dorotić u razna mjesta u Dalmaciji. Danese je vodio tajnu prepisku s raznim ljudima u Bukovici, Imotskom, Vrgorcu, Omišu. Svi su ga cijenili i imali u nj puno povjerenje. Vodio je jednu jedinicu i počeo vojne operacije. Danese je išao u tajne misije u Dalmaciju i pripremio englesko-austrijsku pomorsku blokadu Zadra. To je prekinulo primirje. Po zadarskoj konvenciji Austrija je dobila Dalmaciju do Cetine, a Danese je stekao povjerenje svekolikog naroda do Boke. Tada je bilo jasno da Dalmacija ne će francusku vlast. Danese je predlagao generalu Kneževiću osnivanje centurija za Dalmaciju pa je tako organizirao vojsku u Dalmaciji koja je blokirala Zadar. Te centurije bile su polazište ustanka 1813. Pa ipak, Knežević ga nije volio. Danese je bio prijatelj generala Gradenigo koji je bio zapovjednik teritorijalaca u Makarskoj. Za rata je bio u vezi s guvernerom u Trstu, grofom Goëssom, i generalom Stojčevićem. Poslije blokade Zadra 1809. Danese je potražio engleskog konzula Laerteu na Hvaru i otišao s njim na Maltu. Vratio se preko Drača. On je bio zapovjednik mletačkih teritorijalaca, ali kad su Francuzi došli, stupio je u njihovu službu. Otišao je u Boku s generalom Molitorom, pristupio Rusima i tu stekao mnogo privrženika pa su ga Francuzi osudili na smrt. Kad su Francuzi osvojili Boku, pobjegao je u Trst pa je više puta preko Marmonta i vicekralja Italije tražio amnestiju, ali uzalud. Onda ga je tršćanski guverner grof Goëss preporučio nadvojvodi Johannu, pa je poslan generalu Stojčeviću u Gračac, gdje je mnogo učinio da pridobije dalmatinski puk za Austriju. Bio bi postigao i više da nije sklopljen mir. Dorotić ga je u pismu Hagernu 23. studenoga 1810. opisao kao suvremenog kozmopolitu koji se nada da će Dalmacija pasti pod austrijsku vlast pa će se onda on, Danese, oslanjati na baruna Francesca Mariju di Cornea Stefanea. On je vrlo mnogo znao o francuskoj vladi i njezinim namjerama. Austrijski pouzdanik Andrija Adamić, koji je u Zagrebu želio osnovati tvornicu rosolija, savjetovao mu je da pođe u službu Engleza i dao mu preporuke, ali je Danese potražio utočište kod Austrijanaca jer se bojao Francuza.³¹ Onda se obratio zapovjedniku Zadra, generalu Mauvellionu, i tražio neko mjesto, ali ga nije dobio pa je otišao Englezima na Vis i nastojao da digne Dalmaciju protiv Francuza, što mu nije posve uspjelo te je otišao na Maltu i Drač da dobije vojsku i digne Boku protiv Francuza. Nije uspio pa je preko Albanije i Broda otišao u Beč. Danese je bio obljubljen u narodu Imotske krajine, ali i kod Turaka. Kad su Rusi i Crnogorci opsjeli Dubrovnik, generalu Lauristonu pohitao je upomoć general Molitor. Zaustavio se u Makarskoj i provincijal Dorotić mu je pomogao da nađe nekoliko stotina vojnika da idu upomoć Dubrovniku. Kad su malo iza toga ruski brodovi došli pred Makarsku, Danese je spriječio njihov prolaz.³² Barun von Hiller pisao je 1810. caru da je glavni oslonac Austrije u Hrvatskoj Vrhovac i bojnič Dujmović koji je u bliskoj vezi s Vrhovcem pa je predložio caru da ga unaprijedi u dopukovnika. Dujmovića su bez uspjeha pokušali privući Francuzi. Hiller je smatrao da bi on mogao biti austrijski

³¹ Polizeihofstelle, Dalmatien, VI. 1810., 868.

³² Polizeihofstelle, Dalmatien, VI., 868.

konzul u Karlovcu gdje bi uspješno mogao organizirati političku policiju, a mogao bi biti i zapovjednik u Jasenovcu.³³

Austrijanci su imali mnogo privrženika u Dalmaciji. To su bili: na Hvaru Petar Calafati, Petar Ivanišević, odvjetnik, Marin Gazzari, odvjetnik, Markantun Rafaeli i njegova djeca, Andrija Andreis, Filip Štambuk, pop Nikola Bonicelli, Josip Boglić, *conte* Justin Bakić, liječnik Simunić; u Vrboskoj Nikola Ružević i sin; u Jelsi Lupi, otac i sin, Ante Koludrović i sin; na Rabu Ivan Budrović, Filip Budrović, Nikola Bianchi, Ivan Fabianich, Vicko, Petar, Alvise Zudenigo, Petar i Nikola Skutilić; u Zadru Antonio Pini i njegov sin svećenik, Dibri nećak, pukovnik Danese, obitelji Paitoni, Cega, Cipico iz Trogira, dr. Casotti, braća Garagnin, Vicko Cipico. U Splitu su austrofilo bili obitelj Solitro, obitelj lučkog kapetana Koludrovića, obitelj Grisogono; u Makarskoj Špiro Cavalla, Michelin, Ante i Josip Grubišić, svećenik, zatim kanonik Josip Pavlović Lučić, kanonik Grgo Pavlović Lučić, Benedikt Pavlović Lučić, Nikola Majstorović, zatim Šime, Jakov i Mate Kadčić, Jure Stipić, Grgo Glavina, Klement Ivanišević, Jure Kovačević, franjevci Ivan Kačić, Martin Despot, Frane Franičević, župnik u Velikom Brdu, Vicko Luburić, župnik u Drašnicama, Aleksandar Kadčić, bivši kapetan u Gradcu, Ivan Šimić iz Tučepa, Ante Franičević iz Živogošća, Ante Ivičević Mihovilov iz Drvenika, Ante Sarzentović iz Igrana, Ivan Kadčić Antin iz Graca.³⁴

Općenarodni ustanak su 1813. vodili Andrija Dorotić, Kalinić, arhimandrit Stevan Dubaić i Vojo Pavasović.

Uz Francuze su u Trstu prionuli Salomon Parente (uz čije ime stoji bilješka nepoznatog policajca da je Židov te da je sumnjiv kao i većina ostalih Židova), Cohen, Vincenz Krokoras (otpušteni policajac kojem su Francuzi opet dali mjesto i koji je progonio privrženike Austrije), Levi.³⁵ Ovi Židovi mogli su prionuti uz francusku vlast jer je ona emancipirala Židove i oslobodila ih izolacije u getu. Željeli su se emancipirati i asimilirati, a Toru su doživljavali kao teret. To je, međutim, nailazilo na osudu pravovjernih Židova.³⁶ U listopadu je počeo masovni općenarodni ustanak protiv francuske vlasti. Austrija je davala streljivo i vođe, koji su morali biti mirni ljudi, privrženi vjeri, caru i državi. Vjera i Crkva doživljavali su se kao element društveno-političkog uređenja. Agostino Dani, glavni austrijski dojavnik iz Rijeke, smatrao je da jedino Monarhija može spasiti narod od opačina francuske vlasti, tiranije, nezakonitih poreznih nameta. On je još k tome istakao zasluge modruškog biskupa Zjačića protiv

³³ Polizeihofstelle, Dalmatien V. 1810., 754., 10/p.

³⁴ Polizeihofstelle, Dalmatien, VIII. 1811., 1594.

³⁵ Polizeihofstelle, Dalmatien, VIII. 1813., 3192.

³⁶ Frida RUSSI DI SEGNI, Napoleone e l'Ebraismo, *Congresso sulle relazioni tra le due Sponde adriatiche*, Congresso internazionale su Napoleone e l'Adriatico sotto l'alto patronato del Presidente della Repubblica Italiana 16–18 ottobre 1998., Ancona – Recanati – Loreto – Jesi, Istituto internazionale per le relazioni adriatiche e l'Oriente mediterraneo, Ancona, 1999., str. 184–186.

Francuza. Sukob Hrvata i Talijana, o kojem je pisao Marino Micich, ne zamjećuje se. Vojsku što je išla na Trst vodio je domaršal Lattermann, uz kojeg je bio Georg Plattner, trgovac i čovjek koji je vrlo dobro poznao Trst. On ga je upozoravao na frankofile.

U Rijeci je Austrija imala vrlo malo simpatija, osobito ne u hrvatskim pitanjima. Jedini čovjek koji je preporučen Hagernu, bio je neki Mastvic koji je ubrzo pokazao da umije osvojiti povjerenje pučanstva. Austriju je brinulo i to što je u hrvatskom dijelu dojučerašnjih Ilirskih pokrajina važio mađarski ustav zbog kojeg se nije mogao zvesti policijski poredak (*Polizey-Ordnung*), a to nije bilo moguće uvesti ni u mađarsku Rijeku, no na drugoj strani čulo se kako postoje izgledi da mađarska vlast imenuje privremeno policijsko povjereništvo. Policijski povjerenik nije imao teškoća u vršenju svoje dužnosti u Rijeci. Hagern je izvijestio cara Franju o masonima u Rijeci i Trstu koji su se sada strogo nadzirali, o nestanku kontinentalne blokade, što obećava procvat trgovine. Hagern je preporučio da se šalje više pouzdanih policajaca u Rijeku i Italiju, ali govori i o teškoćama s mađarskim ustavom kod ustroja policije, o čemu je Hagern razgovarao s generalom Đurkovićem.³⁷

Oružani sukobi

Kroz sve vrijeme francuske vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama izbijali su oružani sukobi. Već 1807. iskrcali su se Rusi s 3000 vojnika na Braču, gdje ih je pučanstvo dobro dočekalo. Zbog toga su Francuzi kasnije strijeljali 130 Bračana, a mnoge su bacili u tamnicu.³⁸ Negdje u Poljicama Rusi su se sukobili s Francuzima, i tu su Francuzi imali čak 500 poginulih.³⁹ Međutim, jedna manja rusko-crnogorska vojska prodrla je do Nikšića i doživjela poraz od Turaka.⁴⁰ Poljica su se opirala Francuzima, a osobito novačenju, pa su oni tamo poslali odred vojske od 863 vojnika, ali su ih Poljičani dočekali u zasjedi; došlo je do borbe u kojoj su Francuzi imali 183 poginula.⁴¹ Ni odnosi Rusa i Engleza nisu uvijek bili dobri pa su tako Englezi prepriježili put ruskom brodovlju što je krenulo prema Mlecima i zaprijetili upotrebom sile. Ruski vice-admiral Dmitrij Nikolaevič Senjavin nije imao ovlaštenja da se bori s Englezima. Napokon su se Rusi sporazumjeli s Englezima da će zimovati u Puli ili Portorožu, a hranom će se opskrbljivati iz Trsta.⁴² Dva ruska brigga ipak su uplovila u mletačku luku, ali se mornari nisu iskrcali.⁴³ Osim toga, on je Boku morao prepustiti Francuzima uz uvjet da oni dadu opću amnestiju Bokeljima i Crnogorcima, što su Francuzi i učinili,

³⁷ Polizeihofstelle, Dalmatien, VIII. Insurgentenchefs, 1813., 3192, L. 144r, 147v, 149r–152v.

³⁸ Polizeihofstelle, Dalmatien, II. 1807., 1278., L. 86r–v.

³⁹ Polizeihofstelle, Dalmatien, II. 1807., 1278., L. 128r.

⁴⁰ Ibid., L. 132r.

⁴¹ Ibid., L. 140r; Dalmatien, III., 1380b.

⁴² Ibid., L. 74r.

⁴³ Ibid., L. 86r–v.

ali su Englezi blokirali ulaz u Boku svojim brodovima. Kasnije je Napoleon tražio 100 tisuća fr. naknade za troškove koje je imao za upravljanje Bokom i Dalmacijom.⁴⁴ Rusi su se iskrcali u Boki 21. veljače 1806. Dobro su dočekani jer pomorska Boka nije željela pokvariti odnose s Englezima, što bi onemogućilo bokeljsko pomorstvo, pa se više od 100 bokeljskih brodova pridružilo Rusima i stavilo pod zapovjedništvo vice-admirala Senjavina, a on je ustrojio i vojsku od Bokelja i Crnogoraca. Međutim, već u rujnu 1807. Senjavin je dobio zapovijed da se vrati u Rusiju.⁴⁵ Bokelji su gusarili najprije na strani Rusa, kasnije pod talijanskom zastavom.⁴⁶

Francuska uprava u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama mogla je biti napredna i reformska, ali je ipak donosila mnogo nepromišljenih, pa i pogrešnih odluka te se može reći da je osvojila naklonost samo manjeg dijela pučanstva. Pogrešno je bilo što su Francuzi Dalmaciju pripojili Talijanskom Kraljevstvu (*Regno d'Italia*); nepromišljeno i pogrešno bilo je što su sačinili Ilirske pokrajine i od njih pokušali stvoriti suvremenu naciju, što su i sami uvidjeli. Reforme koje su donosili bile su preuranjene pa su izazivale otpor pučanstva, što osobito važi za novačenje i vrlo visoke poreze kojima se financirao rat, a Napoleon je neprestano ratovao i mislio da sve može riješiti ratom. Ateizam ili ireligioznost masonerije, na što su se oni oslanjali, izazivao je također otpor puka i svećenstva, a osobito franjevac. Mnoge reforme nisu ni proveli, npr. ukidanje feudalizma.

Sukob s Austrijom nije značio sukob starog s novim, naprednog s reakcionarnim jer je Austrija također donosila suvremeni tip činovničke države s institucijama. Taj tip države nastao je u terezijanizmu i jozefinizmu. Tako su se Francuzi i Austrijanci borili istim sredstvima: novinama, promidžbom, suvremenom vojskom i prije svega tajnim službama. Tu se u početku zamjećuje francuska nadmoć u novinstvu, ideologiji i na bojnopolju, ali su Austrijanci uskoro stekli znatnu nadmoć u tajnim službama, koje su našle čvrst oslonac u nezadovoljstvu pučanstva, osobito svećenstva koje je imalo velik utjecaj u puku. Austrijanci su na kraju uspjeli stvoriti vojsku napoleonskog tipa, a to će reći da su se stavili na čelo masovnog i općenarodnog ustanka naroda nezadovoljnog francuskom vlašću. Austrijanci su uopće preko franjevac i Danesea umjeli mnogo bolje pristupiti malom čovjeku i seljaku, nego što je to uspijevalo Francuzima koji su se oslanjali na masone.

Među izvješćima nezadovoljnika francuskom vlašću nalaze se mnoga pisma s vrlo pronicljivom kritikom Napoleona i Revolucije. Tu mislimo prije svega na pisma fra Andrije Dorotića. Drugi jedan pobornik austrijske vlasti bio je fra Innocenz Čulić iz

⁴⁴ Ibid., L. 72r.

⁴⁵ А. П. БАКОВА, *Россияне в восточной Адриатике в марте 1806 – сентябре 1807.*, Российская академия наук, Институт славяноведения и балканистики, Балканские исследования, Россия и Славяне, Moskva, 1992., str. 63–76.

⁴⁶ Polizeihofstelle, Dalmatien, II. 1807., L. 94r.

Dubrovnik, koji je za nas važan jer je razradio nacrt za modernizaciju Dalmacije. Njegov nacrt sadrži prijedlog za modernizaciju gospodarstva, trgovine i znanstvenog aparata u Dalmaciji.⁴⁷ Marmont je također podupirao Appendinija i u tome možemo vidjeti začetak ustroja suvremenog znanstvenog aparata u Dalmaciji. Marmont nije uspio, Čulićeve reforme bile su trajnije, ali su se sudarale sa siromaštvom pokrajine pa je s modernizacijom, osnivanjem javnih knjižnica, novina, škola, zemljišnikom i sl. valjalo čekati, to više što je dalmatinsko gospodarstvo bilo uništeno za francuskog razdoblja. Austrija je, naime, isto kao i Francuska stvorila i organizirala suvremenu državu naciju, Austrija u terezijanizmu i jozefinizmu, Francuska u Revoluciji. Austrija je modernizaciju vodila oprezno i postupno. Napoleon nije imao strpljenja ni osjećaja za postupnost.

Pa ipak, kad pogledamo ovaj sukob Austrije i Francuske u Ilirskim pokrajinama, a tu je bila srž sukoba, može se opaziti da su Francuzi, bar u prvo doba, imali nadmoć na bojnopolju, pa i u novinstvu, da su masoni obavljali preko novina otprilike funkciju tajnih službi. Francuska vlast bila je sklona nasilju, pljački, počinila je i zločine, uništila je dalmatinsko gospodarstvo, osobito pomorstvo, a austrijska je kasnije diskriminirala ljude i sumnjičila ih za dugi niz godina. S druge strane, Austrijanci su odmah u početku imali nadmoć u tajnim službama, nisu osobitu pažnju posvećivali novinstvu pa njihova vlast djeluje nedemokratski. To se odrazilo i u austrijskoj restauraciji kad je Franjo I. ostvario vlast policije, koja je djelovala tromo i nedemokratski, ali je zato bila utoliko stabilnija.

Rezultat ove borbe bio je taj da su stvorene dvije skupine pučanstva: frankofili koji su prijanjali uz tajne prevratničke sekte, što su se kasnije iščahurile kao liberali, te austrofilii.⁴⁸ *Polizeihofstelle* nije pružila podatke po kojima bi se ove dvije grupe mogle shvatiti po nekom klasnom, nacionalnom, pa ni ideološkom načelu, i nikad nije dovoljno jasno zašto su jedni na jednoj, a drugi na drugoj strani. To je jasnije 1820-ih i 1830-ih godina, kad plamti sukob između austrijske tajne policije koja se zvala c. k. Viša policija (*die k. k. Höhere Polizei*), s jedne strane, i masona, s druge. Ove posljednje predvodili su Giuseppe Garibaldi i Giuseppe Mazzini. Ovakva ideološka podjela nešto je posve novo, ničeg sličnog ne može se naći u tradicionalnoj državi prije Francuske revolucije.

Ljudi hrvatskih i talijanskih prezimena našli su se na obje strane, a prezime i jezik nikad nisu u Dalmaciji, bez daljnje, značili naciju. Hrvatski nacionalni zahtjevi jasno se čitaju u pismima austrijskih pristalica *Polizeihofstelle*, osobito u pismima zagrebačkog biskupa i namjesnika banske časti Maksimilijana Vrhovca. Car je isto

⁴⁷ Ivan PEDERIN, Uloga Innocenza Čulića u gospodarskoj, kadrovske i socijalnoj politici nove vlasti u Dubrovniku (1806.–1818.), *Dubrovnik*, 32 (1989.), br. 1-2, str. 12–51; Isti, Dubrovačka životopisna književnost i njezini izdanci, *Croatia Christiana Periodica*, 12 (1988.), br. 22, str. 87–131.

⁴⁸ Ivan PEDERIN, Austrijska policija u borbi protiv tajnih društava u doba restauracije, *Mogućnosti*, XL (1993.), br. 3-4, str. 162–174; Isti, Austrijska policija u borbi protiv masona i tajnih društava poslije srpanjske revolucije (1830.) (I.), *Hrvatska obzorja*, III (1995.), br. 3 i 4, str. 665–680, 921–928.

tako jasno bio na strani hrvatskih zahtjeva, a Francuzi nisu, već su najprije Dalmaciju pripojili Kraljevini Italiji, a onda su skrpali Ilirske pokrajine s namjerom da od dijela Slovenaca i Hrvata ustroje neku novu naciju. Nema znaka da bi Francuzi namjeravali ustrojiti Kraljevinu Hrvatsku kao suvremenu nacionalnu državu, ali ima naznaka da je to želio Dvor jer Austrija nije bila unitarna država, nije nastojala apsorbirati svoje kraljevine, već se trudila da uspije u tome da kraljevine ustroji u suvremene nacije, pa tako i Hrvatsku koja ipak nije postala *pars adnexa Regni Hungarie*, kako je to zahtijevao Kossuth Lajos, već je uvijek ostala kraljevina, čak i pod Khuenom koji, uostalom, ni do danas nije proučen, iako je svakome na jeziku. Ako su Hrvati bili na strani Austrije, a protiv Francuza, to nije znak njihove reakcionarnosti, nego izraz želje da se ustroje kao suvremena nacija, što je Hrvatskoj u austrijskom okviru i uspjelo, sve ako i nikad nije obnovljena Zvonimirova kruna onako kako je obnovljena kruna sv. Stjepana i sv. Vjenceslava.

*Ivan Pederin: RESISTANCE TO THE FRENCH ADMINISTRATION
IN DALMATIA AND ILLYRIAN PROVINCES FOLLOWING 1806*

Summary

The article explores Austrian sources concerning clashes between Austria and France in Dalmatia and the Illyrian provinces. The sources show that French authorities introduced many modern institutions into the occupied regions but that Austria also initiated a process of modernization. Up to the very end France had military superiority but not in the domain of intelligence. The measures they took were not prudent and were politically mistaken especially when it joined Dalmatia to the Kingdom of Italy and when it afterwards sought to forge a new nation out of parts of Croatian national territory. The French had their supporters but they drew more and more resistance especially owing to the general draft and enormous war taxes. This brought about the resistance of the people especially on the part of farmers. There were frequent armed clashes, robberies and murders which eventually in 1813 led to a general uprising which was supported by Austria in weaponry. Austria, relying on the clergy, knew how to approach the peasantry and it was superior to the French in the field of intelligence. Many competent and sharp-witted politicians were a part of its intelligence network.